Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENḒA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI ḼA U THOMA (P1)

LARA 2023

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bammbiri iḽi ḽi na masiaṱari a 12.

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri il̂i l̂i na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyond̂ivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Ŝamari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(40)

2. Fhindulani mbudziso DZOT̂HE kha hedzi khethekanyo.

3. Thomani khethekanyo IṄWE na IṄWE kha siat̂ari L̂ISWA.

4. Hune khethekanyo IṄWE na IṄWE ya fhelela hone ni talele.

5. Nomborani phindulo dzan̂u zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.

6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.

7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupelet̂o, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

8. Ni eletshedzwa lwa tshot̂he uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A:	Henefha kha minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Henefha kha minetse ya 20
KHETHEKANYO YA C:	Henefha kha minetse ya 50

9. Ṅwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONḎIVHO

MBUDZISO 1: PHUROSA

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

ZWO NNḎISELA DAKALO

1 Rofhiwa ndi muṱhannga o ṱhaphudzaho ngudo dzawe Yunivesithi ya Pretoria. O ita Bcom Accounting ye a phasa nga ṇaledzi. Izwi zwo mutakadza vhukuma nge a humbula uri muḷoro wawe wa u vha mulangi wa bannga u ḓo wedza.

2 Fulo ḷa u ṱoḓa mushumo ḷa thoma. O rumela khumbelo dza mushumo fhethu ho fhambanaho sa dzikhamphani na kha dzibannga nga u fhambana hadzo. O vha a tshi vha o lavhelela phindulo nga maṱo matswuku fhedzi **zwa sea zwi tshi ṱanama**. Ho vha hu si na phindulo i no ḓa i tshi fusha.

3 Rofhiwa o ṱoḓa mushumo lwa miṅwedzi ya rathi a sa u wani. Nyimele iyi yo mu vhaisa lwe a vha na mutsiko wa muhumbulo. Zwiṅwe zwe a vha o lavhelela ndi u thusa hayani, u renga nnḓu ya u naka na goloi ya mavhaivhai ya miḷoro yawe arali a tshi nga wana mushumo. Zwoṱhe a zwo ngo tshimbila nga nḓila ye a vha o lavhelela yone. Mme awe Vho Mukatshelwa vho lingedza u mu khuthadza uri a songo fhela mbilu mushumo u ḓo u wana.

4 Rofhiwa ha ngo tenda u fhenywa nga nyimele iyi. O humbula zwine a nga ita u khwinisa nyimele ye a vha e khayo. O ya a humbela u thusa tshikoloni tsha tsini. Mushumo o humbela muṅwe na muṅwe a sa khethi. Nge ha vha hu na tshikhala tsha mushumi wa ngadeni we a vha a tshi khou lwala, ṱhoho ya tshikolo Vho Mudau vho mu thola vhuimoni ha uyo muthu we a vha o fhiwa miṅwedzi ya rathi e hayani. Rofhiwa o shuma ngadeni a sumbedza u ḓiimisela. Vho mu livhuwa nga R500 nga ṅwedzi lwa miṅwedzi ya rathi. Rofhiwa o ṱanganedza muholo uyo nga mbilu tshena sa izwi nzie i sa fani na muroho.

5 O shuma o ḓifunga vhukuma. Tshelede ye a i wana yo muthusa vhukuma naho yo vha i ṱhukhu. O vha a tshi vhulunga R250 ṅwedzi na ṅwedzi. Sa muthu o funzeaho o thoma bindu ḷa u rengisa maṱamaṱisi hayani. Musi o ya mushumoni, mme awe vho mu thusa u rengisa maṱamaṱisi ayo. Zwiṱukuṱuku zwe a vha a tshi bindula o vha a tshi vhulunga banngani. Nge a vha e na muḷoro wa u bvela phanḓa vhutshiloni, o konḓelela nyimele iyi.

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

6 Ḽiṅwe ḓuvha o vha na mashudu a phele a ṭangana na ramabindu Vho Itani. O vha ṭalutshedza nyimele yawe vha mu thusa nga masheleni a u alusa bindu ḽawe. Vho Itani vho khathuwa mbilu nge vha pfa a tshi ri o ṭhaphudza pfunzo dzawe dza yunivesithi fhedzi ha wani mushumo. Rofhiwa o takala na zwikunwe nga thuso ye a i wana kha Vho Itani.

7 Rofhiwa o redzhisiṭara bindu ḽawe ḽa u rengisa maṭamaṭisi. Bindu ḽo thoma u aluwa, a vha na dziofisi dza u shumela khadzo. O renga bulasi ḽa u ṭavha maṭamaṭisi uri a tou ḓilimela ene muṇe. Bindu ḽawe ḽo bveledza mishumo lwe a thola vhaswa vha si na vhukono. Vhareili, vharengisi, vhathu vha u kulumaga na vhaṅwe vhanzhi.

8 Bindu ḽo aluwa lwe a rengisela na mashango a nnḓa. Dzina ḽawe ḽo ḓivhea kule na tsini. Rofhiwa o thusa kha u tandulula thaidzo ya u shaea mishumo kha vhaṅwe vhaswa O ḓo wana na pfufho ya u vha ramabindu wa ṅwaha. Rofhiwa o khoḓiwa nga vhadzulapo nge a ḓisa tshedza shangoni ḽavho. Vhushai ho fhungudzea nge a thola vhaswa vhanzhi.

9 Vhaswa vha sa wani mishumo o vha thusa nga u vha eletshedza na u vha ṭuṭuwedza uri vha songo fhela mbilu arali vha sa wani mushumo. Zwe vha gudela zwone magudedzini arali zwi sa vha wanisi mishumo vha fanela u lingedza zwiṅwe zwine zwa nga vha thusa. Vha songo dzula vha puta zwanḓa. Ene o vha tsumbo ya u konḓelela na u sa laṭa fhulufhelo.

[Zwi bva kha vhalingi]

1.1 Bulani dzina ḽa yunivesithi ye Rofhiwa a dzhena khayo. (1)

1.2 Rofhiwa o gudela khoso ifhio? (1)

1.3 U ya nga phara 1 muḽoro we Rofhiwa a vha e nawo ndi ufhio? (2)

1.4 Bulani fhethu HUVHILI he Rofhiwa a rumela ndalukanyo dza u ṭoḓa mushumo. (2)

1.5 Ḽifurase ḽo swifhadzwaho ḽi ni ḓisela muhumbulo ufhio no livhanya na Rofhiwa? (2)

1.6 Ndi nyimele ifhio i konḓaho ye Rofhiwa a ṭangana nayo no sedza phara 3? (2)

1.7 U ya nga phara 4, Rofhiwa o ita mini u lwa na nyimele ye a vha e khayo. (2)

1.8 Ndi zwifhio zwi bvukululaho Rofhiwa sa muthu o funzeaho a dovha a vha na vhuṭali kha phara 5? (2)

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

1.9 U vhulunga tshelede a zwi itwi nga vhane vha hola tshelede nnzhi fhedzi. Khwaṭhisani fhungo iḷi nga zwe na vhala kha phara 6. (2)

1.10 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ṇekedzwaho.

Bindu ḷe Rofhiwa a vha e naḷo ndi ḷa u rengisa ...

A vhurotho.
B mitshelo.
C maṭamaṭisi.
D miroho. (1)

1.11 Zwo ṭuṭuwedzaho Vho Itani u thusa Rofhiwa ndi zwifhio? (2)

1.12 Ni vhona mashango a nnḓa o vhuelwa naa nga bindu ḷa Rofhiwa? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)

1.13 U sa laṭa fhulufhelo ndi zwa ndeme vhutshiloni. Tikedzani ḷikumedzwa iḷi nga mbuno THARU. (3)

TSHIBVELEDZWA TSHA B: TSHIFANYISO

Ṭalelani tshifanyiso uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

[Tshi bva kha: www.black and white images]

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

1.14 No sedza tshifanyiso itshi, ndeme ya mutambo uyu ndi ifhio ? (2)

1.15 Tshivhalo tsha vhaṭaleli kha tshifanyiso itshi tshi ni ḓisela muhumbulo ufhio? (2)

1.16 Ni vhona mutambo uyu u tshi nga thusa vhaswa kha zwifhio? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI

MBUDZISO 2

Vhalani mafhungo a (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u ṅwala mbuno dza SUMBE nga ha vhuḓifhinduleli ha vhabebi kha u alusa vhana.

NDAELA:

1. Ṅwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfalaho, nga ha vhuḓifhinduleli ha vhabebi kha u alusa vhana.
2. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PAḌA 70.
3. Nomborani mafhungo aṇu u bva kha 1 u ya kha 7.
4. Ṅwalani mbuno NTHIHI kha fhungo ḷiṅwe na ḷiṅwe.
5. Shumisani maipfi AṆU.
6. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yaṇu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

VHUḌIFHINDULELI HA VHABEBI KHA VHANA

U alusa vhana nga nḓila yo teaho zwi ṭoḓa vhuṭali vhuhulu. Vhana vha ano maḓuvha vha ṭoḓa thikhedzo na ngeletshedzo dzi bvaho kha vhabebi uri vhana vha aluwe vhe vhanavhana. Vhabebi vha na vhuḓifhinduleli ha u funza vhana maitele one one o teaho musi vha tshi khou aluwa.

Vhabebi vha fanela u funza vhana vhudele vha tshe vhaṭuku. Vhudele vhu no nga sa u kunakisa hune vha dzula hone, u ḓiṭhogomela na u sa laṭekanya zwithu ngauri zwi tshikafhadza mupo. U vha na vhudele ndi zwa ndeme.

Vhana vha fanela u funzwa u ṭhonifha vhathu vhahulwane. Vhana vha fanela u funzwa u ṭhonifhana nga tshavho. Vhabebi vha fanela u funza vhana u ṭhogomela ndaka. Vha fanela u funzwa mvelele ya lushaka lwonolwo nga vhabebi. U fana na u lumelisa musi u tshi ṭangana na vhathu, u losha na u sa semana. Vhabebi kha vha gudise vhana u funana nga tshavho.

Vhana kha vha funzwe kufarelwe kwa tshelede nga vhabebi. U fha vhana tshelede yo linganelaho a zwo ngo khakhea. U vhulunga tshelede ndi zwa ndeme vhunga zwi tshi tsireledza tshelede yau. I vha na nzwalelo u fhirisa wo i vhea hayani. Musi ṅwana a tshi thoma u shuma ha nga tambisi tshelede ngauri u ḓo vha o funziwa kufarele na ndeme ya tshelede. U ḓo i shumisa nga vhuronwane na vhuḓifhinduleli.

Vhabebi kha vha dzhie vhuḓifhinduleli ha u alusa vhana nga u vha funza maitele ane a ḓo ita uri vhana vha vhe vhadzulapo vha ṭanganedzeaho tshitshavhani nahone vha ṭhonifheaho.

[Zwi bva kha vhalingi]

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Ṱalelani khungedzelo uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

Mushonga u fhedzaho vhuṱungu ha u fhirea na misipha i vhavhaho **nga u bonya ha iṱo**.
U ḓodza zwiṱukuṱuku ndi u fholela henefho.
Tsivhudzo: A u ḽiwi.
Hu na mubukuṱo nga dzi 17/12/2023 lwa maḓuvha mavhili.
Ndi inwi fhedzi a no ḓo ṱahela?

[Tshi bva kha: www.black&white images]

3.1 Khungedzelo iyi i khou kungedzela mini? (2)

3.2 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhathu? (2)

3.3 Ndeme ya khephusheni kha khungedzelo iyi ndi ifhio? (2)

3.4 Ndi tshini tshine tsha vha khombo kha matshilo a vhathu? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

3.5 Inwi ni vhona ḽifurase ḽo swifhadzwaho ḽi ḽa ndeme kha khungedzelo iyi naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

[10]

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

MBUDZISO 4: KHATHUNI

T̂alelani khathuni uri ni d̂o kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

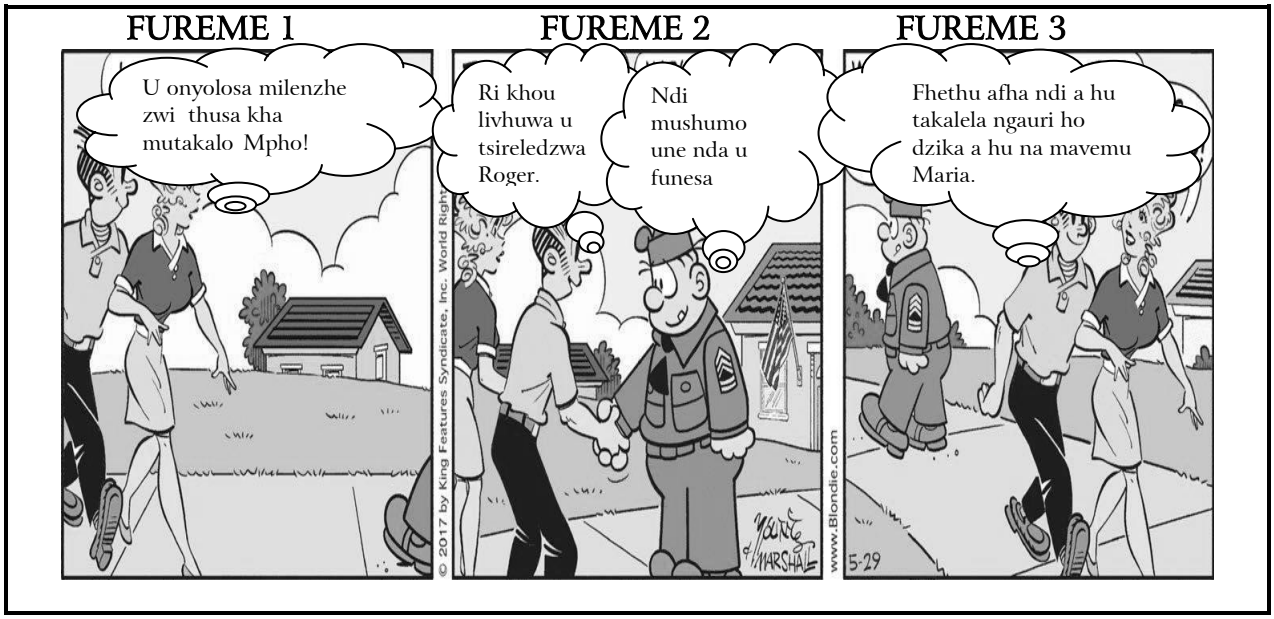

[Tshi bva kha www.black&white images]

4.1 Bulani mbeu ya vhathu vha re kha khathuni iyi? (2)

4.2 Ndi zwifhio ZWIRARU zwi sumbedzaho uri vhathu vha re kha khathuni a vhaho ngomu nd̂uni? (3)

4.3 Sumbedzani zwi no khwat̂hisedza tsireledzo ya afho fhethu? (2)

4.4 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo n̂ekedzwaho.

U onyolosa milenzhe u ya nga khathuni zwi amba u ...

A tshimbila.
B dzumbetshedza.
C gidima.
D t̂udza. (1)

4.5 U ya nga FUREME 3 ndi nyito ifhio yo no sumbedza uri Maria o thuba mutakalo? Tikedzani phindulo yan̂u. (2)

[10]

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

MBUDZISO 5

5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA F: PHUROSA

1 Ndi nga masiari fhaḽa sekondari ya Gogogo, mudededzi Vho Masindi vho fara bugu ya Tshivenḓa ya u vhala, vha khou ralo u gudisa vhagudiswa vha gireidi ya 10. Miṅwaha ndi miṱanu vha tshi khou gudisa gireidi ya 10. Hezwo zwi amba uri na tshenzhemo yo lala henefho.

2 Zwezwi kiḽasi yo tou ṅoo! Mudededzi Vho Masindi vha tou pfa nga mahono a tshi khwaṱhisedza uri khuvha Tshifhiwa o eḓela ngomu kiḽasini vhone vha tshi khou funza. Zwo mbo ḓi vha sinyusa. Zwa vhukuma vha hwenya vho livha murahu hune Tshifhiwa a khou saha mabulannga e hone.

3 Vho swika vha mu vusa nga u mu dzinginyisa. Tshifhiwa a ri phapha, a nga a sa gidimela nnḓa nga mulandu wa u ḓaḓa. Ni tou vha thuṅwa? Ndi Vho Masindi vha songo sinyuwa zwone.

4 Tsho ṇaṇisaho u sinyuwa ha Vho Masindi ndi uri a si maitele maswa haya a u eḓela kilasini nga mutshudeni hoyu. Vho mbo ḓi mu rumela kha ṱhohoyatshikolo uri vha mu vhofholole a ye hayani uri a vhuye na mubebi nga ḓuvha ḽi tevhelaho. Ṱhohoyatshikolo a vho ngo mulengelela. Vho mbo ḓi mu fha luṅwalo lwa u vhidza mubebi wawe. Khae tsha vha tsho bva. Tshifhiwa ene o vha **a tshi khou tetemela sa luṱanga lu maḓini.**

[Zwi bva kha vhalingi]

5.1.1 Topolani ḽifhambanyi ḽa ipfi 'madekwana' kha phara ya u thoma. (1)

5.1.2 Bulani madzina a zwiga zwa u vhala o shumiswaho kha phara 1. (2)

5.1.3 Topolani ḽiṱanganyi kha phara ya 2 ni dovhe ni vhumbe fhungo ngaḽo. (2)

5.1.4 Kha phara 3 hu na ḽibulafhethu, ḽi topoleni ni dovhe ni ḽi shumise fhungoni ḽi pfalaho ḽe na tou ḓisikela. (2)

5.1.5 Topolani ḽiitela kha phara 4 ni dovhe ni vhumbe fhungo ḽi pfalaho ngaḽo. (2)

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

5.1.6 Vhumbani pholisemi nga ipfi: Fara. (2)

5.1.7 Nangani phindulo yo teaho.

Liiti 'dada' kha phara 4 li amba u ...

A wa.
B lila.
C hanganea.
D takala. (1)

5.1.8 Neani dzina na thalutshedzo ya figara ya muambo yo swifhadzwaho. (2)

5.2 Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA G: TSHIFANYISO

Vhathu vha fanela u tsha matoni musi vha tshi shumisa mutshini wa ATM. Vha tea u shumisa ATM i re khagala nahone i no shumiswa nga vhathu vhanzhi. Muthu ha ngo tea u toda thuso kha muṅwe na muṅwe vhunga mavemu o dinea maanda. Kha vha tode thuso kha vhashumi vho randelwaho mushumo uyo. Vhathu vhahulwane ndi vhone vhane vha lila thuso kha u shumisa ATM ngauri a vha na ndivho ya thekinolodzhi.

[Tshi bva kha: www.black and white images]

Downloaded from www.studypapers.co.za

Find Plenty of Free Study Resources at www.studypapers.co.za

5.2.1 Kha mutaladzi wa u thoma, topolani thangeladzina ni vhumbe fhungo l̯i pfalaho ngayo. (2)

5.2.2 Topolani l̯it̯aluli kha mafhungo a re afho nt̯ha ni vhumbe fhungo ngal̯o. (2)

5.2.3 Kha mafhungo a re afho nt̯ha hu na l̯ikateli, l̯i topoleni ni dovhe ni n̯ee t̯halutshedzo yal̯o. (2)

T̯HANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUT̯E: 80

Downloaded from www.studypapers.co.za